

ИСТОРИЯТА НА СОЦИАЛНАТА РАБОТА В ИЗТОЧНА ЕВРОПА 1900-1960 Г. ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ДОСТИЖЕНИЯ И СРАВНИТЕЛНИ АСПЕКТИ

Сабине Херинг

Състояние на изследванията

Сравнението на историята на социалната работа в отделните страни има много основания. През двадесети век социалната работа се развива по специфичен начин в различните държави. Това многообразие е предмет на изследване, защото социалната работа със своите специфични актьори и широки разклонения, поле на дейност и форми на интервенция почти не е привличало онова изследователско внимание, което заслужава. Това се отразява негативно върху развитието на науката, защото малкото съществуващи изследвания показват, че социалната работа е едно обществено поприще, което се намира в постоянно взаимодействие на основните политически и културни взаимодействия. Различните белези на благотворителността и социалната работа, които могат да се установят в Европа, отразяват не само въздействието на различни религиозни, (еврейски, католически, православни, протестантски и др.), но и стопански (индустриални или земеделски), както и политически процеси.

Историкът Кристоф Конрад потвърждава това впечатление. Той пише: “Социалните държави изглеждат изключително благодатни за сравнителни анализи, защото себесравняването играе важна роля при тяхното възникване и развитие. Държавите още през 19. век са се наблюдавали взаимно и са се сравнявали по отношение на намесата си в социалната сфера. Ориентирането по чуждестранни модели и обменът на опит, както и конкуренцията за престиж в тази област по-късно се срещат често особено на конгреси, световни изложби, а също и в международните организации”.

Начало на международните срещи в Европа

Първият документиран конгрес по социалния въпрос е организиран в Брюксел в 1856 г., последван само година по-късно от подобна среща във Франк-

фурт. Идеята за редовното провеждане на такива конгреси възниква в Париж през 1889 г. по повод на Световното изложение. Следващите такива срещи се провеждат през 1896 г. в Женева, през 1900-а - в Париж, през 1906-а - в Милано и през 1910-а - в Копенхаген. Тази съгъстена поредица от сбирки по социалните грижи е последвана от дълго прекъсване, до голяма степен дължащо се на Първата световна война. То продължава до срещата през 1928г. Подтикът идва от честването на 50-годишния юбилей на «Националната конференция за социална работа» във Вашингтон през 1923 г., откъдето се подема наново идеята да се провеждат редовни срещи в Европа. Така на конференцията през 1928 г., която отново се провежда в Париж, е направена равносметка на модернизацията на социалните грижи след Първата световна война, при което участват и страните от Източна и Югоизточна Европа – България, Полша, Унгария, Румъния и Чехословакия. Силното представяне на страните от Източна Европа на тази конференция, както и на срещите в 1932 и 1936 г. потвърждават нашето убеждение за важното значение, което имат обществените грижи в Източна Европа по това време, а също и преди това, без това да бъде отбелязано на Запад.

След следващите конференции във Франкфурт 1932 г. и в Лондон през 1936 г. традицията на международните срещи отново е прекъсната – този път заради разпространението на фашизма и Втората световна война. След Втората световна война вече няма «общоевропейско» продължение и обмен на опита на отделните страни. Възстановяването на социалната работа в Западна Европа протича до голяма степен под знака на силното влияние на англоамериканските методи на работа. На Изток съветското разбиране за социална работа слага своя отпечатък върху отделните традиции, а обменът се ограничава в рамките на съветската система. Именно този процес е почти напълно неизследван и затова представлява един от изследователските акценти в планирането на историята на социалната работа във времето от 1900 до 1960 г.

Новите импулси след 1989 г.

Повечето изследвания върху социалната работа през 90-те години в източноевропейските страни се отнасят до новите форми на социалната работа и не се свързват със собствените традиции. Те пристъпват към изграждането на системата на социална работа като към «сътворяване на нова страна»???, а собствените традиции се преоткриват преди всичко от изследванията на църковни историци, етнологии, автобиографични и биографични проучвания. Целта сега е тези изследвания при планираната от нас работа да бъдат включени в обръщение, да бъдат подкрепени и достиженията им да станат известни в Западна Европа.

Измерения на изследователския интерес в Източна Европа

Развитието на европейските социални грижи от началото на 20. век се

характеризира с това, че във всички страни с малки разлики във времето както традиционната общинска грижа за бедните (например Елбенфелдерската система в Германия и последвалите я общински форми), така и концепциите на работническата взаимопомощ, а също и благотворителните усилия на дружествата се допълват от модернизирани и професионализирани форми или частично се замества от тях. За разлика от други обществени сфери като право, военно дело или стопанство, изграждането на тази нова система е белязана от съвместната работа на мъже и жени и затова до голяма степен е застъпено участието на мъже и жени в нея. Тя се превръща във важна съставна част на гражданското общество и допринася съществено за изграждане на мостове между държавата и нейните граждани и гражданки, както и за запазване на гражданската лоялност към държавата и във времена на кризи. Друга нейна заслуга е смекчаването на остротата на икономическите неправди. Дори и когато към системата на обществени грижи се отправя упрекът, че тя е повече реагираща, отколкото активна, е важно да имаме предвид нейните конструктивни страни. Именно тези конструктивни страни на идеята за обществено подпомагане и тяхната практика са част от «изграждането на социалното» като съществен елемент на бъдещето на Европа.

Именно в социалната сфера Европа се намира днес – в началото на новото хилядолетие – пред големи предизвикателства, защото делът на инвестициите от националния доход в тази сфера намалява. Стопанската глобализация и разширяването на обединена Европа имат и своята социална цена, с която отделните страни само отчасти могат да се справят. Затова от тази гледна точка се поставя въпросът дали може все още да съществува дефиницията на социалната работа само в рамките на концепцията на националната социална държава. Според Конрад: «В най-ново време заедно с процеса на обединение на Европа и свободното движение на работна ръка се появява натиск за сравняване и уеднаквяване на националното регулиране... дори ако «хармонизирането» не е непременно политическа цел и дискусиите за социалната харта от Договора в Маастрихт са изключително противоречиви, необходимостта от повече познание в тази сфера става все по-голяма» (Конрад, 1996).

Като разграничаващ момент в това развитие на Европа има спускането на «желязната завеса» след Втората световна война. Страните от Европейския съюз сега са поставени пред изпитанието да намерят общите белези с онази част на Европа, която почти 50 години е приемана като нещо чуждо. По отношение на социалното развитие могат да се набележат няколко основни моменти, които са се развили исторически като допирни точки: както бе посочено, през първата половина на двадесети век има редица общи положения между Източна и Западна Европа. В хода на този общ процес и множеството контакти се развива общ професионален език, към който може отново да се потърси път при «изграждането на социалното» в Европа. Чрез реконструкцията на тези кон-

таки може да се покаже, че в това отношение Източна Европа не представлява исторически вакуум или безисторично пространство, а има своите дълбоки традиции, с опознаването на които представителите на източноевропейските страни с право могат да гледат в очите своите колеги от Западна Европа. Важно е да не се забравят и многобройните религиозни и културни фактори, както и многообразието на култури и етноси в Източна Европа. Там могат да се намерят образци на мултикултурното европейско общество.

Структура на развитието в Източна Европа

Обхващаща пространството от Балтийския регион до Балканите, Източна Европа в миналото винаги е трябвало да се отбранява срещу политическите интереси на Германия, Австрия, Русия и Турция. В резултат на това отделните страни са развили силна потребност от идентичност. Носители на това съзнание за национална идентичност са преди всичко части от населението, които си поставят за задача да бранят «народността» както срещу чуждите завоеватели, така и срещу непривилегированите малцинства в отделните страни. «Националното пробуждане» става изходна точка както за освободителни борби, така и за окупации и погроми, които засягат най-вече еврейското население. След безбройните промени в границите на балтийските страни, разделенията на Полша, утвърждаването на Унгария като част от Австроунгарската империя и балканските войни във всички източноевропейски страни се достига определена независимост, т.е. те добиват възможност да развият своите обществени грижи независимо от други държави. Така пред нас изпъква периодът 1900-1960 г. (при съответните различно разположени акценти) с три различни изходни ситуации по отношение на обществените грижи. Трябва да се има предвид силното работническо движение в първите години на двадесети век, което не е без значение за по-късното развитие на отделните страни. Структурите на общественото подпомагане се развиват особено силно в периода между двете световни войни, което добре се вижда от докладите на Международната конференция в Париж през 1928 г. Именно тук могат да се потърсят онези корени, към чиито традиции може да се търси съотнасяне след 1990 г. Почти всички източноевропейски страни по време на Втората световна война се озовават на една или друга страна, която често се променя в резултат на външен натиск и вътрешни сътресения. Диверсификацията на развитието („Path Dependency“) непосредствено след Втората световна война се отразява не само на различните политически процеси, но и на често отклоняващите се една от друга концепции за «социалистическото благоденствие». Трудно може да се докаже широко разпространената представа, че в Източния блок не е имало социална работа. Дори ако религиозното и дружественото социално подпомагане, както и създадените по време на «борческите години» «Червена помощ» и «Международна работническа помощ» да преустановяват съществуването си, все пак има налице мал-

ко или повече разклонена държавна система на подпомагане. Тук трябва да се намери спецификата на отделните страни. Така например в Русия историографските изследвания показват, че до голяма степен са документирани ранните организации на религиозното милосърдие от времето на цар Петър Първи и се установяват големи изследователски празноти – например по отношение на развитието на руската Фрьобелова педагогика, на «сталинисткия обрат» в общественото подпомагане или на развитието на Червената помощ. България и Румъния въпреки пространствената си близост имат различна история и различно отношение към малцинствата. Докато в България след т. нар. «Национално възраждане» се установява по-голяма религиозна толерантност, в Румъния се забелязва по-силен антисемитизъм. Различна е ролята и на църквите в двете страни, както и отношението към разбирането на милосърдието и даването на милостиня. Много важна е ролята в Източна Европа на Рокфелеровата фондация, която дава в цяла Източна Европа първите импулси на професионализирана социална работа. След 1945 г. и в двете страни социалната работа се одържавява почти изцяло, а съществуващите социални проблеми стават невидими.

В Словения и Хърватско развитието не протича еднакво въпреки общата има принадлежност към Югославия. Това прави и съвременното развитие различно. Върху развитието в Словения се отразява продължилото 600-годишно обвързване с Австрия, докато в Хърватско – постоянната политическа промяна. Силното и социално критично женско движение е характерно за Словения, както и по-силно ясно разграничената обществена структура, която е причина и за по-голямото разнообразие от инициативи в сферата на обществените грижи. И двете републики се възползват от Титовия «трети път», който между другото допуска и откриването на образователни институции за социална работа през петдесетте години, докато по това време съществуващите такива училища в източноевропейските страни са закрити.

Интересно е сравнението и между Полша и Унгария. В Полша до 1918 г. се срещат трите традиции на социални грижи - характерни съответно за Прусия, Австрия и Русия. Още през 1907 г. там започва професионализирането на социалната работа, като под въздействието на германския опит социалната работа се разделя от социалната педагогика. В Унгария първите импулси към професионализация се установяват през двадесетте години, а през 1940 г. се създава национален фонд за закрила на семейството и структури на обществени грижи, които през петдесетте години са радикално одържавени. За разлика от Унгария, в Полша се запазват остатъчни форми на религиозна социална работа – свидетелство за силата на католическата църква в тази страна. Своеобразно е развитието и на балтийските страни, притиснати в развитието си след Първата световна война между Германия и Съветския съюз.

Дори ако днес в условията на глобализиране и тенденции към нивелиране в социалната област възниква своеобразен „Welfare-Mix“, в който националните

и културните белези вече не играят роля, проблемите, които европейската социална харта поставя, изискват да се обърне внимание на националните особености: «Изследването на въздействието на социалнополитическите намеси показва, че «социалните грижи» се произвеждат в различни комбинации между държава, посредници, фирми и семейства» (Конрад, 1996).

Следователно във всяка страна – вероятно и във всеки регион на Европа, различните фактори се смесват по различен начин. Ако това обстоятелство не се превърне във «възпрепятстващ» фактор, а може да допринесе за европейското богатство от многообразни форми на обществено подпомагане, и ние можем да помогнем да се открият корените на рецептите на тези смесици, както и техните отделни съставки.

Литература:

Adams, A. (Hg.): *Fundamentals of social work in selected European countries: Historical and political context, present theory, practice, perspectives.* Russell House 2000.

Alcock, P./Craig, G.: *International Social Policy – Welfare Regimes in the Developed World,* Basingstoke 2001.

Baldwin, P.: *The Politics of Social Solidarity. Class Bases of the European Welfare State 1875-1975,* Cambridge 1990.

Bauer, R.: *Personenbezogene soziale Dienstleistungen. Begriff, Qualität und Zukunft,* Opladen 2001.

Bauer, R. (Hg.): *Sozialpolitik in deutscher und europäischer Sicht,* Weinheim 1992.

Bock, G./Thane (Hg.): *Maternity and Gender Politics. Women and the Rise of the European Welfare System 1880s-1950s,* London 1994.

Brunnenbauer, Ulf/Kaser, Karl (Hg.): *Vom Nutzen der Verwandten. Soziale Netzwerke in Bulgarien (19. und 20. Jahrhundert),* Wien u.a. 2001.

Butterwege, Chr.: *Wohlfahrtsstaat im Wandel. Probleme und Perspektiven der Sozialpolitik,* 2. Aufl., Opladen 1999.

Conrad, Ch.: *Wohlfahrtsstaaten im Vergleich,* in: Haupt/Kocka (Hg.): *Geschichte und Vergleich. Ansätze und Ergebnisse international vergleichender Geschichtsschreibung,* Frankfurt/Main und New York 1996, S. 155-179.

Eilers, K.: *Soziale Arbeit im europäischen Vergleich – Eine Bestandsaufnahme der Internationalen Konferenz für Wohlfahrtspflege und Sozialpolitik in Paris 1928,* in: Hering/Waaldijk (Hg.) 2002, S. 115-124.

Esping-Andersen, G.: *The Three Worlds of Welfare Capitalism,* Cambridge 1990.

Fix, B./Fix E.: *From charity to client-oriented social service production: a social profile of welfare association in Western European comparison.* Oxford 2002.

Gutting, U.: *Transformation der Wohlfahrtsstaaten in Mittel- und Osteuropa. Eine Zwischenbilanz,* Opladen 1998.

Hanak, Peter: *Ungarn in der Donaumonarchie. Probleme der bürgerlichen Umgestaltung eines Vielvölkerstaates.* Wien 1984.

Hamburger, F. (Hg.): *Gestaltung des Sozialen – eine Herausforderung für Europa*, Opladen 2002.

Heindl, Waltraud u.a. (Hg.): *Eliten und Autoenseiter in Österreich und Ungarn*, Wien u.a. 2001.

Heppner, Harald/Preshlenova, Rumjana (Hg.): *Die Bulgaren und Europa von der nationalen Wiedergeburt bis zur Gegenwart*, Sofia 1999.

Hering, S./Мънхмеier, R.: *Die Geschichte der sozialen Arbeit. Eine Einführung*, Weinheim 2000/2003.

Hering, S. /Schild, K. (Hg.): *Die Rote Hilfe. Die Geschichte der kommunistischen „Wohlfahrtsorganisation“ und ihrer sozialen Aktivitäten in Deutschland*, Opladen 2002.

Hering, S. /Waldijk, B. (Hg.): *Die Geschichte der Sozialen Arbeit in Europa (1900-1960). Wichtige Pionierinnen und ihr Einfluss auf die Entwicklung internationaler Organisationen*, Opladen 2002.

Heuberger, Valeria (Hg.): *Nationen, Nationalitäten, Minderheiten. Probleme des Nationalismus in Jugoslawien, Ungarn, Rumänien, der Tschechoslowakei, Bulgarien, Polen, der Ukraine, Italien und Österreich 1945-1990*, München 1994.

Heyen, E.V. (Hg.): *Бюрократisierung und Professionalisierung der Sozialpolitik in Europa (1870-1918)*, Baden-Baden 1993.

Husch, Edgar: *Geschichte der Balkanländer. Von der Frühzeit bis zur Gegenwart*, 4. Auflage, München 2002.

Kaschuba, Wolfgang (Hg.): *Kulturen – Identitäten – Diskurse. Perspektiven europäischer Ethnologie*, Berlin 1995.

Kaser, Karl: *Familie und Verwandtschaft auf dem Balkan. Analyse einer untergehenden Kultur*, Wien 1995.

Kaser, Karl: *Südosteuropäische Geschichte und Geschichtswissenschaft*. 2. Auflage, Wien u.a. 2002.

Kasabova-Dintcheva, Anelia: *Migration und familie. Familienforschung und Politik (Am Beispiels Bulgariens)*, Sofia 2002.

Katz, M./Сачюе, Chr. (Hg.): *The Mixed Economy of Welfare. Public/Private Relations in the Shaping of Social Welfare in Germany, England and the United States*, Baden-Baden 2001.

Lorenz, W.: *Social Work in a Changing Europe*, London 1994.

Margarditsch, H./Troebst, St. (Hg.): *Südosteuropa. Ein Handbuch. Gesellschaft, Politik, Wirtschaft Kultur*, München 1999.

Melinz, G./Zimmermann S.: *Iber die Grenzen der Armenhilfe. Kommunale und staatliche Sozialpolitik in Wien und Budapest in der Doppelmonarchie*, Wien und Zürich 1991.

Popova, Kristina (Hg.): *“Ein roter und ein weißer Zwirn”: Jugend auf dem Balkan*, Wien u.a. 1996.

Popova, Kristina: *Das nationale Kind (auf bulgarisch)*, Sofia 1999.

Praspaliauskiene, R.: *Wohlfahrtsorganisationen und die litauische Gesellschaft 1900-1950*, in: Hering/Waldijk (Hg.) 2002, S. 167-172.

PremièreConference international du Service Social, 3.-13.7.1928 (o. Hg.) Volume I-II Paris, Gedruckte Berichte der Pariser Konferenz.

Roth, Harald (Hg.): *Studienhandbuch Ustliches Europa*, Band 1: Geschichte Ostmittel- und Sьdosteuropas, Kьln und Weimar 1999.

Salomon, A.: *Education for Social Work. A Sociological Interpretation based on an International Survey*, Zьrich und Leipzig 1937.

Schilde, Kurt: „*Es lebe die Internationale Rote Hilfe!*“ *Die weltweite „Wohlfahrtsorganisation“ der kommunistischen Parteien*, in: Hering/Schilde 2002, S. 57-71.

Schmid, J.: *Wohlfahrtsverbьnde in modernen Wohlfahrtsstaaten – Soziale Dienste in historisch-vergleichender Perspektive*, Opladen 1996.

Zweite Internationale Konferenz fьr Soziale Arbeit, Juli 1932 in Frankfurt. Konferenzbericht, Frankfurt 1932.

Превод от немски (със съкращения): **Кристина Попова**